



ПРЕДЛОЗИ ЗА УСКЛАЂИВАЊЕ ПОРОДИЧНОГ ЗАКОНА, КРИВИЧНОГ ЗАКОНИКА И ЗАКОНА О СПРЕЧАВАЊУ НАСИЉА У ПОРОДИЦИ У ПОГЛЕДУ КРУГА ЛИЦА КОЈИМА СЕ ОБЕЗБЕЂУЈЕ ЗАШТИТА ОД НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Насиље у породици представља озбиљан друштвени проблем који узрокује негативне физичке, психичке, социјалне и финансијске последице по жене и децу, али исто тако и по остале ненасилне чланове породице, као и по друштвену заједницу. Иако спада у ред најтежих и широко распрострањених облика насиља, у Републици Србији је насиље у породици деценијама игнорисано и сматрано социјално прихватљивим обликом понашања. Имајући у виду штетне последице које насиље у породици производи, разумевајући да је активно супротстављање насиљу, без обзира где се оно догађа, једна од основних обавеза сваке демократске државе која поштује и штити људска права, држава Србија је, почев од 2002. године, успоставила систем заштите од насиља у породици. Овај систем заштите израз је политичког и друштвеног консензуса о потреби делотворног сузбијања и заштите од насиља у породици и свих облика родно заснованог насиља према женама. Његово нормативно уобличавање резултат је настајања државе да испуни међународне обавезе у погледу заштите права на живот, слободу и личну сигурност свих лица под својом јурисдикцијом и да, у складу са стандардом „потпуне посвећености“, обезбеди заштиту од насиља у породици и насиља према женама. Одлучност државе у борби против ових облика насиља јасно је исказана чином ратификације *Конвенције о спречавању и борби против насиља према женама и насиља у породици* из 2011. године¹ (у даљем тексту – Истанбулска конвенција).

Статус међународних извора права у правном поретку Републике Србије који регулише Устав² значајан је за заштиту од насиља у породици јер је Република Србија ратификовала Истанбулску конвенцију адекватним казнама.

Општеприхваћена правила међународног права и потврђени међународни уговори (у даљем тексту међународно право) су део унутрашњег права³ а Истанбулска конвенција је након ратификације постала део правног поретка Републике Србији.

Међународно право се непосредно примењује.⁴ То потврђују одредбе Устава да јавно тужилаштво врши своје надлежности на основу Устава, потврђених међународних уговора, закона и општеприхваћених правила међународног права⁵, а суд је приликом суђења везан не само Уставом и законом већ и потврђеним међународним уговорима, и општеприхваћеним правилима међународног права.⁶ Јавно тужилаштво и суд могу непосредно примењивати Истанбулску конвенцију приликом вршења својих надлежности. Потврђени међународни уговори и општеприхваћена правила међународног права подлежу оцени уставности,⁷ а национална легислатива и други општи акти морају

¹ „Службени гласник РС – Међународни уговори“, бр. 12/2013.

² Члан 16 и члан 18 Устава Републике Србије.

³ Члан 16 став 2 Устава Републике Србије.

⁴ Члан 16 став 2 Устава Републике Србије.

⁵ Члан 155 став 2 Устава Републике Србије.

⁶ Члан 144 став 1 Устава Републике Србије.

⁷ Члан 16 став 2 и члан 167 став 1 тачка 2 Устава Републике Србије.

бити у сагласности са потврђеним међународним уговорима.⁸ Пракса Уставног суда Републике Србије то потврђује.⁹ Сагласно томе, законске дефиниције појма „члан породице“ у контексту заштите од насиља у породици морају бити у складу са дефиницијом овог појма садржаном у Истанбулској конвенцији.

Извори на које се ослања тумачење уставних одредби о људским правима су и међународни стандарди људских права и пракса међународних институција које надзиру њихово спровођење.¹⁰ Примена ових начела налаже да се дефиниција „члан породице“ у законима ослони и на препоруке тела које прати примену Истанбулске конвенције.

Устав не дефинише породицу. Одредбе о породици су оскудне. Посредно се може закључити да породица укључује најближе сроднике (родитељи и деца¹¹ и самохрани родитељи)¹², независно од тога да ли се ради о брачној или ванбрачној заједници¹³, да породица има право на посебну заштиту¹⁴ и социјалну заштиту¹⁵, да право на социјално обезбеђење и осигурање поред запослених имају и чланови њихових породица.¹⁶

2. СИСТЕМ ЗАШТИТЕ ОД НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

Постојећим нормативним оквиром у Републици Србији који укључује и Устав и пратеће законодавство предвиђена је трострука заштита од насиља у породици:

- **породичноправна заштита**, регулисана **Породичним законом**¹⁷, у даљем тексту ПЗ);
- **кривичноправна заштита**, регулисана прописивањем кривичног дела насиље у породици одредбама *Кривичног законика*,¹⁸ и
- **хитне мере заштите** регулисане *Законом о спречавању насиља у породици*¹⁹

⁸ Члан 167 став 1 тачка 2 Устава Републике Србије.

⁹ Став Уставног суда је да се „уставном жалбом могу оспоравати сва људска права и слободе, индивидуална и колективна независно од њиховог систематског места у Уставу и независно од тога да ли су изричито уграђена у Устав али су у уставни систем имплементирана потврђеним међународним уговорима“ Видети: Ставови Уставног суда у поступку испитивања и одлучивања по уставној жалби од 30.10. 2008. године доступно на www.ustavni.sud.rs/page/view/stavovi/suda приступљено 15. 12. 2019. Као и одлука Уставног суда у предмету УЖ-3238/2011 од 8. 03. 2012. године донета поводом уставне жалбе у вези са административним признањем хирушке промене пола. Усвајајући уставну жалбу Уставни суд се, између осталог позвао и на право на поштовање приватног и породичног живота из члана 8 Европске конвенције за заштиту људских права. Шире код: Крстић, И. и Маринковић, Т. Европско право људских права, Београд, 2016. стр. 276.

¹⁰ Члан 18 став 3 Устава Републике Србије.

¹¹ Члан 65 Устава Републике Србије.

¹² Члан 66 став 1 Устава Републике Србије.

¹³ Члан 62 став 4 Устава Републике Србије.

¹⁴ Члан 66 став 1 Устава Републике Србије.

¹⁵ Члан 69 став 1 Устава Републике Србије.

¹⁶ Члан 69 став 2 Устава Републике Србије.

¹⁷ „Службени гласник РС“ бр. 18/2005, 72/2011 - др. закон и 6/2015.

¹⁸ „Службени гласник РС“ бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019).

¹⁹ „Службени гласник РС“, бр. 94/2016 и 10/2023 - др. закон.

Механизми заштите, који су пројектовани у складу са стандардима у међународним документима, имају за циљ да се женама, и другим члановима породице, без обзира на пол и узраст, пружи заштита од свих видова насиља, као и да се оно спречи, процесуира, а учиниоци санкционишу адекватним казнама.

2.1. ПОРОДИЧНОПРАВНА ЗАШТИТА ОД НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

Мере породичноправне заштите од насиља у породици

Породичноправна заштита од насиља у породици је облик непосредне заштите од насиља чланова породице. Регулисана је тако што је законом изричито забрањено насиље у породици, члановима породице признато је право на заштиту од насиља у породици (чл. 10. ПЗ), дефинисан је појам насиља у породици и регулисане су мере породичноправне заштите и услови под којима се оне одређују (чл. 197-200. ПЗ) и уређен је посебан парнични поступак за заштиту од насиља у породици (чл. 283-289. ПЗ).

Законска дефиниција насиља у породици садржана у чл. 197. ст. 1. и 2. ПЗ обухвата све облике физичког, сексуалног, психичког и економског насиља којим се угрожавају основне вредности људског бића – његов телесни интегритет, душевно здравље и спокојство. Сагласно томе, сваки облик насиља према члану породице представља ваљан правни основ за пружање породичноправне заштите од насиља у породици.

Одредбама чл. 198. ст. 2. ПЗ таксативно су прописане мере породичноправне заштите од насиља у породици, и то:

1. налог за исељење из породичног стана или куће, без обзира на право својине односно закупа непокретности;
2. налог за усељење у породични стан или кућу, без обзира на право својине односно закупа непокретности;
3. забрана приближавања члану породице на одређеној удаљености;
4. забрана приступа у простор око места становања или места рада члана породице;
5. забрана даљег узнемиравања члана породице.

Овим мерама ограничава се, односно привремено забрањује одржавања личних односа учиниоца насиља са жртвом насиља, чиме му се ограничавају одређена права и слободе са циљем да се спречи извршење новог насиља.

Појам „члан породице“ у контексту права на породичноправну заштиту од насиља у породици

Према ПЗ, право на породичноправну заштиту од насиља у породици припада члановима породице. Појам „члан породице“ дефинисан је у чл. 197. ст. 3. ПЗ таксативним набрајањем субјеката који се сматрају члановима породице у контексту заштите од насиља у породици. У круг субјеката којима је признат статус „члан породице“ у смислу заштите од насиља у породици спадају:



1. супружници или бивши супружници;
2. деца, родитељи и остали крвни сродници, као и лица у тазбинском или адоптивном сродству, односно лица која везује хранитељство;
3. лица која живе или су живела у истом породичном домаћинству;
4. ванбрачни партнери или бивши ванбрачни партнери;
5. лица која су међусобно била или су још увек у емотивној или сексуалној вези, односно која имају заједничко дете или је дете на путу да буде рођено, иако никада нису живела у истом породичном домаћинству.

Ова таксативна листа субјеката који се сматрају члановима породице израз је настојања да се заштита од насиља омогући не само лицима које повезује “класичан” породични однос, већ и лицима која се налазе у одређеним личним односима заснованим на поверењу, а у којима, због њихове природе и патријархалне матрице моћи и доминације, долази до вршења различитих облика насиља, којима се угрожава физички и психички интегритет и манифестује моћ и контроле према над онима који немају моћ да му се одупру. У питању су субјекти који су са учиниоцем насиља повезани или су били повезани интимним партнерским односом, заједницом живота или које са учиниоцем повезује однос средства.

Круг субјеката којима Породични закон признаје статус „члана породице“ у контексту заштите од насиља у породици у потпуности је усклађен да дефиницијом насиља у породици, садржаном у чл. 3. тач. б. Истанбулске конвенције према којој насиље у породици представља „свако дело физичког, сексуалног, психичког, односно економског насиља до којег долази у оквиру породице или домаћинства, односно између бивших или садашњих супружника или партнера, независно од тога да ли починилац дели или је делио исто боравиште са жртвом“. Истоветна дефиниција садржана је и у чл. 6. ст. 1. тач. 12. Закона о родној равноправности („Службени гласник РС“ бр. 52/2021).

Према наведеним дефиницијама насиља у породици, постоје два типа насиља у породици: *интимно-партнерско насиље*, тако и *међугенерациско насиље*.

Интимно партнерско насиље у породици је сваки вид насиља које се врши према садашњем или бившем супружнику или партнеру током трајања брачног, односно партнерског односа или након његовог окончања. Сагласно томе, супружнику, односно партнеру признато је право на заштиту од ове врсте насиља независно од тога да ли жртва и учинилац деле или су делили заједничко боравиште.

Међугенерациско насиље у породици је сваки вид насиља које лице врши према детету или родитељу, као и свако насиље између чланова породице различитих генерација, независно од тога да ли жртва и учинилац деле или су делили заједничко боравиште.

Насиље у интимном партнерском односу представља вид родно заснованог насиља, док је међугенерациско насиље у породици сматра родно неутралним, а обухвата жртве и учиниоце оба пола. Заједничка карактеристика ова два облика насиља огледа се у томе што оно увек представља злоупотребу моћи и начин контроле оних који нису у могућности да му се одупру.

Сагласно томе, у Републици Србији право породичноправну заштиту од насиља у породици ужива широк круг субјеката, који се могу сврстати у 18 категорија:

(1) Супружници, (2) Бивши супружници, (3) Ванбрачни партнери, (4) Бивши ванбрачни партнери; (5) Деца (потомци), укључујући и усвојенике; (6) Родитељи (биолошки и усвојиноци), (7) Крвни сродници, (8) Тазбински сродници; (9) Адоптивни сродници; (10) Лица у хранитељском односу (хранилац, храњеник), (11) Лица која живе у заједничком домаћинству, (12) Лица која су живела у заједничком домаћинству, (13) Лица која су у емотивној вези; (14) Лица која су била у емотивној вези; (15) Лица која су у сексуалној вези; (16) Лица која су била у сексуалној вези; (17) Лица која имају заједничко дете; (18) Лица чије заједничко дете је на путу да буде рођено.

2.2. КРИВИЧНОПРАВНА ЗАШТИТА ОД НАСИЉА У ПОРОДИЦИ И ХИТНЕ МЕРЕ ЗАШТИТЕ

Када је реч кругу лица којима се нормативним оквиром у Р. Србији обезбеђује заштита од насиља у породици, евидентно је да предвиђеном троструком заштитом није успостављен јединствен приступ свим жртвама насиља у породици, односно није свим лицима, као члановима породице, обезбеђена трострука заштита од насиља у породици, а што је последица тога јер је у овире сваког од три механизма заштите предвиђеним Породичним законом, Кривичним закоником и Законом о спречавању насиља у породици, **различито дефинисан круг лица који се сматрају члановима породице.**

То практично значи да у Републици Србији није на јединствен уређен систем заштите од насиља у породици, пошто није заузето јединствено нормативно становиште у погледу лица којима се пружа заштита од насиља у породици. Због таквог приступа неким члановима породице није обезбеђена целовита заштита од насиља у породици, већ само породичноправна заштита и заштита у складу са Законом о спречавању насиља у породици, док им је кривичноправна заштита ускраћена, иако за то не постоје оправдани, нити правно утемељени разлози. Тиме се одступа од декларисаног принципа нулте толеранције на насиље у породици и сужавају дometи правне заштите од насиља у породици.

Једна од препорука коју је ГРЕВИО упутио Србији након разматрања њеног иницијалног извештаја о примени Истанбулске конвенције гласи:

Б. Кривично право 1. Насиље у породици, укључујући психолошко насиље

35. ГРЕВИО снажно подстиче српске власти да прошире опсег примене кривичног дела насиља у породици на све врсте односа, укључујући све бивше партнере, у браку или не, и без обзира нас то да ли починилац дели или је делио исто пребивалиште са жртвом или да ли имају дете заједно. (став 178)



У прилог потребе за целовитим и свеобухватним приступом, када је реч о пружању заштите од насиља у породици, говоре и основне одредбе Истанбулске конвенције. Тако се у чл.3 тач. б. Конвенције наводи да „насиље у породици означава свако дело физичког, сексуалног, психичког односно економског насиља до којег дође у породици или домаћинству . . .“ , а у чл. 3. тач.д, да „жртва означава свако физичко лице које је изложено опхођењу описаном под тачкма а и б , док је у чл. 4. ст.1. Конвенције предвиђена обавеза чланица да предузму „неопходне законодавне односно друге мере за унапређење и заштиту права свакога, посебно жена, да живи слободно од насиља како у јавној тако и у приватној сфери“. Такође, у чл.18. ст. 1. Конвенције предвиђена је обавеза држава чланица да предузму „неопходне законодавне односно друге мере заштите свих жртава.“ Дакле, неопходно је да се свим жртвама, односно лицима која су изложена насиљу у породици омогући доступност свих механизма заштите од насиља у породици, који су предвиђени како и кривичноправном, породичноправном, тако и заштитом од од насиља у породици у складу са Законом о спречавању насиља у породици. То изискује претходно усклађивање појма „члан породице“ између Кривичног законика, Породичног закона и Закона о спречавању насиља у породици, на начин да се иста лица на идентичан начин сматрају чланом породице према сваком од ова три закона.

Имајући у виду да је област брачних и ванбрачних односа, однос родитеља и деце и уопште породичних односа, примарно регулисан Породичним законом, као и да је њиме регулисана заштита од насиља у породици и утврђено право појединих чланова породице на остваривање заштите од насиља у породици, сматрамо да би и остала два прописа којима су предвиђени механизми заштите од насиља у породици, односно Кривични законик и Закон о спречавању насиља у породици, требало да обезбеде могућност пружања заштите од насиља у породици свим члановима породице, који то право остварују у складу са Породичним законом, нарочито имајући у виду да се управо овим законом, заштита од насиља у породици пружа најширем кругу чланова породице, за разлику од Кривичног законика и Закона о спречавању насиља у породици, којима је заштита од насиља породици резервисана за ужи круг чланова породице, и то:

Кривичним закоником, који је ступио на снагу 1.1.2006 године, као кривично дело из чл.194 КЗ, санкционирано је насиље у породици, које је сврстано у групу кривичних дела против брака и породице, а које вредности представљају и заштитни објекат овог кривичног дела. Пасивни субјект кривичног дела из чл.194 КЗ је члан породице чије су спокојство, телесни и душевни интегритет предмет кривичноправне заштите. Извршилац овог кривичног дела може бити свако лице, ако инкриминисане радње врши према члану своје породице. Дакле, смисао кривичноправне заштите од насиља у породици је да се свим члановима породице обезбеди делотворна заштита, пре свега превентивна, тиме што ће запрећене кривичне сакције деловати одвраћајуће за могуће учиниоце, а затим и репресивна заштита изрицањем одговарајуће кривичне сакције, уколико дође до извршења кривичног дела. Круг лица који се у кривичноправном смислу сматрају члановима породице и који уживају кривичноправну заштиту од насиља у породици, одређен чл.112 тач.28 Кривичног закона.

Према овим одредбама Кривичног законика, чланом породице се сматрају следећа лица: 1) супружници; 2) њихова деца; 3) преци супружника у правој линији крвног сродства, 4)

ванбрачни партнери; 5) деца ванбрачних партнера; 6) усвојилац; 7) усвојеник; 8) хранилац и 9) храњеник. Надаље, истом одредбом је прописано да се члановима породица сматарају и следећа лица, ако живе у заједничком домаћинству: 10) браћа и сестре; 11) супружници браће и сестара; 12) деца браће и сестара; 13) бивши супружници, 14) деца бивших супружника и 15) родитељи биви супружника. Такође овом одредбом је прописано да се чланом породице сматрају и: 16) лица која имају заједничко дете и 17) лица чије је дете на путу да буде рођено, чак и ако никада нису живела у заједничком домаћинству.

Дакле, за разлику од породичноправна заштите регулисане ПЗ, кривичноправна заштита од насиља у породици у оквиру Кривичног законика није у омогућена следећим лицима: 1) бившим ванбрачним партнерима; 2) свим крвним сродницима у побочној линији, осим браћи и сестрама и њиховој деци и то само под условом да са учиниоцем насиља живе у заједничком домаћинству; 3) свим тазбинским сродницима, осим деци бивших супружника, родитељима бивших супружника и супружницима браће и сестара и то само под условом да са учиниоцем насиља живе у заједничком домаћинству; 4) лицима која, независно од сродства, живе у заједничком домаћинству; 5) лицима која су, независно од сродства, живела у заједничком домаћинству; 6) лицима која су у емотивној вези; 7) лицима која су била у емотивној вези; 8) лицима која су у сексуалној вези и 9) лицима која су била у сексуалној вези.

Закон о спречавању насиља у породици, који је почео да се примењује од 1.6.2017. године, такође одређује круг лица, односно чланове породице, којима се, у складу са овим законом, обезбеђује заштита од насиља у породици, која има за циљ да се жртвама, брзом, делотворном и координисаном сарадњом државних органа и установа, надлжених за примену овог закона (полиција, јавна тужилаштва, судови опште надлежности, прекршајни судови, центри за социјални рад, установе у области дечје, социјалне заштите, образовања, васпитања, здравства и тела за родну равноправност на нивоу локалних самоуправа).

Наиме, одредбама чл.3 ст.3 Закона о спречавању насиља у породици, прописано је да заштиту у складу са овим законом уживају следећа лица, односно чланови породице: 1) брачни партнер; 2) бивши брачни партнер; 3) ванбрачни партнер, 4) бивши ванбрачни партнер; 5) партнер; 6) бивши партнер; 7) крвни сродник у правој линији, 8) крвни сродник у побочној линији до другог степена; 9) тазбински сродник до другог степена; 10) усвојеник, 11) усвојитељ; 12) храњеник; 13) хранитељ; 14) лице са којим се живи у заједничком домаћинству и 15) лице са којим се живело у заједничком домаћинству.

Заштита и остваривање права наведених лица, у складу са Законом о спречавању насиља у породици односи се на могућност да се учиниоцу изрекне и продуже хитне мере уколико се проценом ризика утврди постојање непосредне опасности од насиља у породици, као и на планирање мера и активности од стране Групе за координацију и сарадњу, коју чине надлежни јавни тужилац, представник надлежне полицијске управе и надлежног центра за социјални рад, у циљу пружања заштите и подршке наведеним лицима, како би се насиље зауставило, спречило његово понављање и ескалација и како би се жртвама обезбедио опоравак, оснаживање и осамостаљивање. Такође, лица из чл. 3 ст. 3 Закона о спречавању насиља у породици, које се сматрају члановима породице, имају право да при првом контакту

са државним органима и установама, надлежним за примену овог закона, добију потпуна обавештења, затим имају право на остваривање бесплатне правне помоћи, као и право да учествују у изради индивидуалног плана заштите и подршке.

Међутим, за разлику од **Породичног закона**, заштита од насиља у породици у оквиру **Закона о спречавању насиља у породици** није омогућена следећим лицима: 1) свим крвним сродницима у побочној линији, осим до другог степена; 2) свим тазбинским сродницима, осим до другог степена; 3) лицима која су у сексуалној вези, осим уколико су партнери; 4) лицима која су била у сексуалној вези, осим уколико су били партнери; 5) лица која имају заједничко дете, осим уколико су партнери или су били партнери и 6) лица чије заједничко дете је на путу да буде рођено, осим уколико су партнери или су били партнери.

3. ПРЕДЛОГ ИЗМЕНА

Полазећи од изнетог, сматрамо да би усклађивање одредаба Кривичног законика и одредаба Закона о спречавању насиља у породици са одредбама Породичног закона у погледу идентичног одређивања круга лица која имају право на заштиту од насиља у породици, требало да се спроведе тако да се измењеним одредбама не уводи нова дефиниција „чланова породице“, већ да се таксативно наведе круг лица која – чланова породице, који имју право на заштиту од насиља у породици.

Сагласно томе, измењене одредбе требало би да гласе:

Кривични законик

Члан 112 тач.28 – Чланом породице се сматрају супружници или бивши супружници; деца, родитељи и остали крвни сродници, као и лица у тазбинском или адоптивном сродству, односно лица која везује хранитељство; лица која живе или су живела у истом породичном домаћинству; ванбрачни партнери или бивши ванбрачни партнери; лица која су међусобно била или су још увек у емотивној или сексуалној вези, односно која имају заједничко дете или је дете на путу да буде рођено, иако никада нису живела у истом породичном домаћинству.

Закон о спречавању насиља у породици

Члан.3 став 3 - Насиље у породици, у смислу овог закона, јесте акт физичког, сексуалног, психичког или економског насиља учиниоца према супружнику/ци или бившем супружнику/ци; деци, родитељима и осталим крвним сродницима, као и лицима у тазбинском или адоптивном сродству, односно лицима која везује хранитељство; лицима која живе или су живела у истом породичном домаћинству; ванбрачним партнерима или бившим ванбрачним партнерима; и лицима која су међусобно била или су још увек у емотивној или сексуалној вези, односно која имају заједничко дете или је дете на путу да буде рођено, иако никада нису живела у истом породичном домаћинству.